

LA BIBLIOTECA POPULAR

fundada per la Caixa d'Estalvis de Mataró (1929) i desmantellada per la Fundació Iluro (2022)

PERE TIÓ I CASAS

RESUM:

L'any 1929 la Caixa d'Estalvis de Mataró va fundar la Biblioteca Popular, que amb el temps es convertí en la més important institució cultural de Mataró i, pel volum del seu catàleg, en la més ben dotada biblioteca popular de Catalunya i d'Espanya.

El 2012 la Caixa d'Estalvis va ser transformada en fundació. Als patrons de la nova fundació, la Fundació Iluro, la biblioteca els va venir gran des del primer moment, per la qual cosa se'n varen plantejar el futur i van iniciar converses amb l'Ajuntament de la ciutat amb el propòsit de traspassar-la-hi. Finalment, l'Ajuntament no la va acceptar perquè es va estimar més obrir-ne una de més petita –una «biblioteca local de proximitat»–, la que la llei l'obligava a tenir. La Fundació Iluro, en no poder traspassar la seva biblioteca, la va desmantellar fent-ho coincidir amb el moment que l'Ajuntament obria la nova.

Aquest article és la versió completa del publicat als *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, número 135, de febrer de 2023. S'hi explica el context històric de la fundació de la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis de Mataró, els seus anys de creixement i esplendor, i el procés que ha portat al seu desmantellament.

PARAULES CLAU: Biblioteca Popular, Caixa d'Estalvis de Mataró, Fundació Iluro.

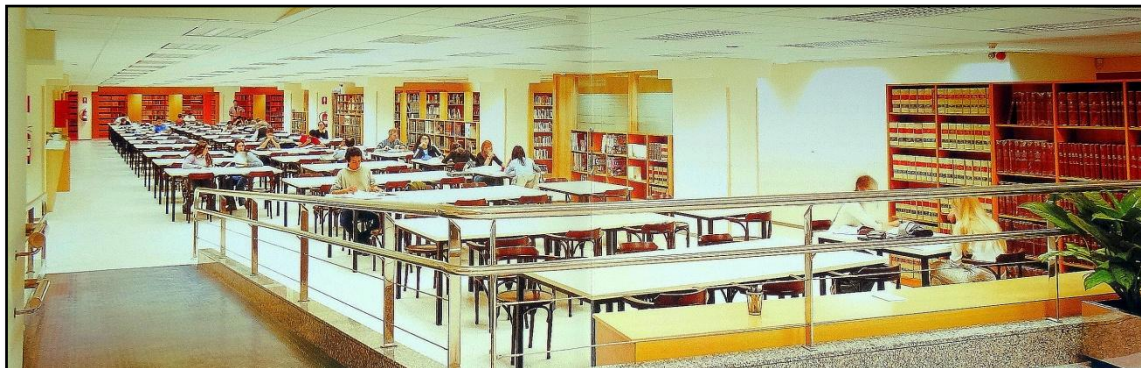
LES NECESSITATS BIBLIOTECÀRIES DE MATARÓ

El darrer Mapa de la Lectura Pública de Catalunya aprovat per la Generalitat de Catalunya,¹ el de 2014, determina que Mataró ha de tenir tres biblioteques públiques, una en la categoria de «biblioteca central comarcal» i dues en la de «biblioteca local de proximitat».

Fins ara teníem la biblioteca central comarcal, que és la Biblioteca Pública Pompeu Fabra, i una biblioteca local de proximitat, la Biblioteca Pública Antoni Comas.

¹ Acord del Govern de la Generalitat de Catalunya, Gov/107/2014, de 15 de juliol, pel qual s'aprova el Mapa de la Lectura Pública de Catalunya.

Feia falta, doncs, la segona de proximitat; però com que a Mataró ja hi havia una esplèndida biblioteca pública, encara que fos de titularitat privada, la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis de Mataró, avui Fundació Iluro, aquesta podia cobrir sobradament el lloc de la que faltava, i més tenint en compte el seu riquíssim catàleg, que era sis o set vegades més gran que el que s'exigeix a la segona «de proximitat».

La sala principal de lectura de la Biblioteca Popular al carrer d'en Pujol. Fotografia extreta de l'opuscle publicat per la Fundació Caixa Laietana, el 2002, amb motiu de la inauguració de les noves instal·lacions.

Per tal que la Biblioteca Popular hagués pogut computar com a biblioteca pública municipal hauria estat necessari adequar-la, tot i respectant la seva singularitat, als estàndards requerits, i que l'Ajuntament i la Fundació Iluro haguessin firmat un conveni de col·laboració dels que es preveuen a l'article 23 de la Llei 4/1993, del Sistema Bibliotecari de Catalunya, que dona la possibilitat que puguin formar part del Sistema de Lectura Pública totes les biblioteques públiques de titularitat privada que hi siguin integrades, amb la conformitat prèvia del titular del centre, i que hagin subscrit un conveni amb l'Ajuntament corresponent. D'aquesta manera, Mataró hauria complert amb les exigències del Mapa de la Lectura Pública i la Fundació Iluro hauria conservat la titularitat de la biblioteca.

Com que, per causes que no són de domini públic, aquest conveni no ha estat possible, i la Fundació Iluro no sabia què fer de la històrica biblioteca,² finalment l'ha tancat i desmantellat coordinant-ho amb l'Ajuntament, que n'ha creat una de nova molt més petita –que l'ha obert amb catàleg, direcció, mobiliari i organització nous de cap a peus.

La Fundació Iluro, això sí, ha col·laborat amb l'Ajuntament cedint-li el local on s'ubica la nova, fent-se càrrec d'unes despeses d'instal·lació, i amb un petit lot de llibres. La part de la plantilla de la Biblioteca Popular que no havia estat acomiadada o recol·locada, ha passat a l'Ajuntament amb caràcter de «personal subrogat a extingir».³

² Segons l'antecedent 2 de la proposta d'acord al Ple Municipal del conveni entre la Fundació Iluro i l'Ajuntament, en el mateix any que la Fundació Iluro es fa càrrec de la biblioteca, el 2014, ja se'n planteja el futur; el setembre i octubre de 2015 la Fundació Iluro organitza a l'Ateneu conferències i debats sobre la qüestió.

³ El 2017 la Fundació Iluro ja va acomiadar per causes econòmiques la directora. L'acomiadament va ser declarat improcedent, però la fundació va preferir no readmetre l'empleada, indemnitzar-la i deixar la biblioteca sense direcció durant cinc anys, fins que la va tancar; en l'etapa final, dos empleats més varen ser recol·locats dins de la fundació; i els cinc que quedaven són els que han entrat a l'Ajuntament en qualitat de «personal subrogat a extingir».

Però l'amplíssim catàleg de la històrica Biblioteca Popular, que la feia única, i li donava personalitat i identitat, no ha estat traspassat a la nova, i en bona part ha quedat abandonat i ja està fent-se malbé.

El 24 de febrer de 2022 l'Ajuntament i la fundació varen firmar un conveni que porta un títol que fa confondre, el «Conveni de col·laboració per a la incorporació de la Biblioteca Popular de la Fundació Iluro a la xarxa de biblioteques municipals de Mataró».⁴ El títol és enganyós perquè, com que l'Ajuntament no s'ha volgut quedar la biblioteca, la seva «incorporació» a la xarxa municipal és impossible.

La Biblioteca Popular oberta el 1934 per la Caixa d'Estalvis de Mataró a la plaça de Santa Anna.
Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

LES UBICACIONS DE LA BIBLIOTECA POPULAR

La trajectòria de la Biblioteca Popular que ara hem perdut es remunta al 1929, quan la Caixa d'Estalvis de Mataró es va sentir impel·lida a prestar el servei de lectura pública a la ciutat, en veure que feia molts anys que estava tancada la biblioteca municipal i l'Ajuntament no tenia capacitat ni recursos per tornar-la a obrir.

La biblioteca municipal, o Biblioteca Municipal i Pública, entre el 1894⁵ i el 1912 havia tingut la seva seu al primer pis de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis del Carreró i era la continuadora de la Biblioteca Popular fundada per Josep Garcia Oliver el 1866 a l'Ateneu Mataronès.⁶

⁴ El conveni va ser aprovat definitivament pel Ple Municipal de 3 de febrer de 2022.

⁵ Acord de l'Ajuntament de Mataró de 30 d'octubre de 1894.

⁶ El 1890 la Biblioteca Popular de l'Ateneu es va tancar i els seus fons i mobiliari van passar a l'Ajuntament (acords de l'Ajuntament de Mataró de 23 i 30 de desembre de 1890), amb els quals va obrir, quatre anys després, el 1894 (acord de l'Ajuntament de Mataró de 30 d'octubre de 1894), la Biblioteca Popular i Pública, que ubicà al primer pis de l'edifici de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis –però com a equipament independent de l'escola.

L'Ajuntament l'havia haguda de tancar el 1912 perquè, amb el constant increment d'alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis, feia falta espai per a les aules, i la solució va ser arraconar els llibres, taules i prestatges de la biblioteca i emmagatzemar-los en una casa que l'Ajuntament va llogar, i després adquirir, al mateix carrer.⁷ Els llibres de la vella biblioteca varen quedar oblidats en aquella casa del Carreró durant disset anys, fins que l'Ajuntament els va cedir en dipòsit⁸ a la Caixa d'Estalvis per a la nova Biblioteca Popular que aquesta va obrir el 1929,⁹ provisionalment al carrer d'en Palau, mentre avançava la construcció de la Casa de Cultura de la plaça de Santa Anna, que es va inaugurar el 1934 amb una espaiosa i moderna biblioteca –la Biblioteca Popular de la Caixa, que molts recordem.

El 1975 es va reconstruir l'edifici de la plaça de Santa Anna, i la Biblioteca Popular, situada originàriament a la planta baixa, es va traslladar al primer pis; el 1984 es va ampliar la superfície disponible amb noves plantes i es va obrir l'entrada pel carrer de Santa Teresa; el 2002 la biblioteca va ser traslladada al carrer d'en Pujol, on ocupà diferents pisos: la planta baixa, el pis que es dedicà a la Col·lecció Mataró-Maresme i els grans soterranis per a dipòsit del fons general; posteriorment s'amplià amb la planta del carrer d'en Palau –on s'instal·là el Centre Multimèdia que procedia de l'Ateneu, la secció de diaris i revistes, espais per a treballs de grup, escàner, una nova zona per a la lectura i prestatges de llibres.

La petita biblioteca municipal d'avui ocupa només la planta del carrer d'en Palau i un espai del primer pis del carrer d'en Pujol –on hi havia hagut la Col·lecció Mataró-Maresme; ha perdut, doncs, la planta del carrer d'en Pujol amb la gran sala de lectura, la secció infantil, la de diaris i revistes que s'hi havia traslladat darrerament i també perd l'espai de la col·lecció de mossèn Jaume Brufau, i el més important: els grans soterranis que emmagatzemaven, juntament amb les plantes de dalt, el fons general, on ha quedat abandonada i fent-se malbé la rica col·lecció de la biblioteca.

**JOSEP GARCIA OLIVER,
FUNDADOR DE LA CAIXA D'ESTALVIS
I DE LA PRIMERA BIBLIOTECA POPULAR DE MATARÓ**

La Biblioteca Popular de 1929 va ser iniciada i ha estat sostinguda fins avui mateix per la Caixa d'Estalvis de Mataró –després Laietana, i avui Fundació Iluro–, una entitat fundada també per Garcia Oliver.

⁷ Acord de l'Ajuntament de Mataró de 15 de novembre de 1912; *Escuela Municipal de Artes y Oficios de Mataró. Memoria leída en la solemne apertura de curso de 1913 a 1914 por D. Ramón Soteras Galtés, profesor Secretario de dicha Escuela*. Mataró, 1913, p. 5 i 6; Ajuntament de Mataró: Presupuesto Ordinario de Gastos para el año 1915, relación 43, Arxiu Comarcal del Maresme, ACM-70-1 In. 135; Ajuntament de Mataró: Presupuesto Ordinario de Gastos para el año 1921-22, relación 65. Arxiu Comarcal del Maresme, ACM-70-1 In. 140.

⁸ Acord de l'Ajuntament de Mataró de 9 de març de 1929.

⁹ *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1928*. Mataró, 1929.

Josep Garcia Oliver (1834-1883), un apòstol de les biblioteques populars, de la previsió social i de la instrucció de les classes treballadores, va ser un avançat del seu temps perquè va fundar la Biblioteca Popular de Mataró (1866) anys abans que la legislació espanyola comencés, el 1869, a promoure l'obertura de biblioteques populars,¹⁰ i encara sense tenir en compte que ell mateix ja havia dotat d'un Gabinet de Lectura l'Ateneu Mataronès del carrer Nou, que va fundar el 1854, «el primer ateneu que va dedicar Catalunya a les classes proletàries»,¹¹ segons proclamava.

Josep Garcia Oliver, que havia creat aquestes entitats quan era ben jove, va ser un fabricant innovador, un home inquiet, d'idees, que s'alineà amb la burgesia liberal progressista que protagonitzà la Revolució de Setembre de 1868; fou regidor, alcalde de la ciutat i diputat a Corts (Costa 1984), i té el seu retrat penjat a la Galeria de Mataronins Il·lustres (Comas 1953-1954), però poca gent de Mataró sap qui és. Per això es va demanar al consistori que la nova Biblioteca Popular portés el nom de «Biblioteca Popular Josep Garcia Oliver», per haver estat Garcia Oliver el fundador de la primera biblioteca popular de la ciutat, fundador també de la Caixa que l'ha estat sostenint, i pels seus molts altres mèrits, però sobretot per honorar-lo i rescatar la seva memòria de l'immerescut oblit en què se'l té.¹²

Josep Garcia Oliver (1834-1883) fundador de l'Ateneu Mataronès (1854), de la Caixa d'Estalvis de Mataró (1863) i de la Biblioteca Popular (1866).

Foto: Pere Tió de la fotografia de Roig acolorida pel pintor Portusach, que conserva la Fundació Iluro.

¹⁰ Ordres del Ministeri de Foment de 18 i 28 de setembre de 1869, publicades a la *Gaceta de Madrid* el 22 de setembre i el 27 d'octubre de 1869, respectivament.

¹¹ *Memoria Anual del Ateneo Mataronés, leída en sesión pública del día 17 febrero de 1867, por su secretario perpetuo Don José García Oliver*. Mataró, 1867. p. 6.

¹² Instàncies presentades per diferents entitats mataronines a l'Alcalde i al registre d'entrada de l'Ajuntament de Mataró el 5 de febrer de 2018 i el 13 d'octubre de 2020; Instància dirigida a l'Alcalde per quatre personalitats de l'àmbit acadèmic de la biblioteconomia, el 10 de gener de 2022, i al·legació de les mateixes persones a l'acord del Ple Municipal de 2 de desembre de 2021. Anteriorment, el 14 de juny de 2016 ja una entitat ho havia sol·licitat a la Fundació Iluro, després que

L'ACCIÓ DE LA CAIXA EN BENEFICI DE LA CIUTAT

La Caixa d'Estalvis de Mataró,¹³ fundada per Garcia Oliver, en els seus cent seixanta anys d'història ha promogut, a més de la Biblioteca Popular de 1929, moltes altres obres culturals i beneficosocials, i ha costejat directament i d'una manera ininterrompuda iniciatives en favor de la ciutat, sense tenir en compte les infinites subvencions i ajudes que ha concedit a les entitats i associacions del teixit social, cultural, cívic i assistencial mataroní. A la ciutat, rara és l'entitat que no hagi anat a picar la porta de la Caixa.

De les realitzacions portades a terme per la Caixa, avui a Mataró encara en gaudim (Tió 2016b: 42) (Pons 1988): les escoles Josep Montserrat i Jaume Recoder (avui Escola de Cirera), cedides a l'Ajuntament; l'Ateneu, la casa Coll i Regàs, i l'Espai Gatassa llogat a l'Ajuntament; el gran immoble d'oficines de la plaça de Santa Anna, amb la seva sala d'actes del carrer de Santa Teresa i la sala d'exposicions del primer pis –avui desaprofitats; el gran i cèntric immoble del carrer d'en Palau i el carrer d'en Pujol –també desaprofitat durant els darrers deu anys; l'immoble de les Aules Sènior al mateix carrer d'en Pujol, i el del carrer d'Argentona, amb departaments de lloguer a les plantes superiors –i, a baix, els locals cedits a Òmnium Cultural per a la seva seu territorial; l'escola del carrer de Prat de la Riba, cedida a la Fundació Maresme, i altres actius immobiliaris i financers que haurien de generar rendiments per a sostenir l'activitat de la Fundació Iluro.

LA CAIXA ALS ANYS VINT I TRENTA

Hi ha hagut dos moments en què l'acció de la Caixa ha estat determinant a Mataró: als anys vint i trenta i als anys seixanta del segle XX. La Caixa va donar el primer gran do de pit a l'època que va crear la Biblioteca Popular, als anys vint i trenta, quan havia deixat de ser una petita entitat d'estalvi per convertir-se en un actor essencial del progrés de la ciutat.

El rellevant protagonisme que va adquirir la Caixa en les qüestions ciutadanes d'aquells anys s'explica per dos motius: per la dimensió que havia assolit com a entitat financera,¹⁴ i perquè es va començar a permetre que les Caixes sostinguessin obres socials amb part dels beneficis que obtenien –quan, abans, només els podien dedicar a retribuir i fomentar l'estalvi i a incrementar els recursos propis, però no a fer obra social ni cultural.

hagués estat suggerit per l'autor d'aquest article en un de publicat als *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* del mes d'abril de 2016 (Tió 2016b), en l'any del sesquicentenari de la fundació de la Biblioteca Popular per Josep Garcia Oliver; el mateix autor ho reitera el 24 de gener de 2022 en les al·legacions presentades a l'Ajuntament al conveni entre l'Ajuntament i la Fundació Iluro, aprovat inicialment pel Ple Municipal del 2 de desembre de 2021.

De moment, l'Ajuntament ha posat el nom de Josep Garcia Oliver a la sala d'actes de la nova biblioteca, però no a la biblioteca.

¹³ Fundada el 8 de juliol de 1859 i inaugurada el 8 de febrer de 1863.

¹⁴ Segons la Memòria de la Caixa del 1925, la mitjana d'imposicions del 1910 era de 5.314 pessetes setmanals i el 1925 ja pujava a 108.566 pessetes.

Es pot determinar el 1924 com l'any que la Caixa inicia l'acció benèfica i social. És quan l'entitat va començar a ser la màxima benefactora de l'Hospital de Mataró, un establiment que vivia en una situació d'autèntica penúria: la Caixa li pagà una sala d'operacions i tot l'instrumental quirúrgic, sales de consultes, metges, habitacions per a malalts, un dispensari antituberculós i infermeres a domicili.¹⁵ Durant molts anys una part important del pressupost de l'obra social de la Caixa es destinà a l'Hospital.¹⁶

També l'Ajuntament dels anys vint sabia que podia comptar amb la Caixa com el seu primer soci, col·laborador i prestador en totes les seves iniciatives: el 1915 la Caixa ja li va concedir l'emprèstit necessari per construir l'Escorxador, igual com ho va fer el 1930 per al nou mercat de la plaça de Pi i Margall –la plaça de Cuba– i per a les reformes de la Plaça Gran, o quan li facilità els recursos necessaris per poder obrir un Institut de Segon Ensenyament (1933).

A principis dels anys vint es va posar de manifest a Mataró una aguda mancança d'habitatges. La Caixa, per contribuir a pal·liar-la, va projectar el 1924 dues urbanitzacions,¹⁷ una a la Ronda Prim i una altra sota el Desviament. El 1926 ja se n'inaugurava la primera, les anomenades Cases Barates o Grup Goya, que havia ideat i projectat l'enginyer i director de la Caixa, Ignasi Mayol, amb la col·laboració de l'arquitecte Eduard Ferrés.

El 1934 es va començar la segona, la urbanització de les Rondes, entre el camí del Cementiri i la carretera de Lllavaneres, però la Guerra Civil i la posterior carestia de preus de la postguerra va fer endarrerir-ne l'execució. Era la finca «el Palau» que comprenia el que havia de ser la Ciutat Jardí –projectada també per Mayol i Ferrés–, el bloc de la Ronda d'Alfons X el Savi (1949) –que va ser el primer bloc d'habitatges de Mataró, una idea d'Ignasi Mayol projectada amb Lluís Gallifa. La finca el Palau comprenia també les cases que es van construir darrera del bloc, i el solar que la Caixa va donar al municipi per construir-hi un alberg –el que finalment va ser l'escola de Menéndez y Pelayo–, amb la construcció finançada per la Caixa (1937). L'Ajuntament sabia, doncs, que en totes les iniciatives municipals d'envergadura tenia la Caixa al seu costat.

IGNASI MAYOL I JOSEP MONTSERRAT DOS HOMES PREOCUPATS PER LA «QÜESTIÓ SOCIAL»

Qui va capitanejar, des del 1910, el creixement i la consolidació d'aquesta entitat en expansió va ser el seu director general, Ignasi Mayol Pasant (1875-1948), format com a enginyer, però de qui s'ha dit que més que enginyer industrial era un enginyer social, perquè tenia la Caixa com a instrument per portar a terme les seves idees de reforma i progrés de la societat (Solà 1953-1954: 35).

¹⁵ *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1924.* Mataró, 1925.

¹⁶ Segons que es fa constar en cada exercici en les memòries anuals de la Caixa.

¹⁷ *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1923.* Mataró, 1924.

Mayol era un home del Centre Catòlic, un regeneracionista preocupat per la instrucció i les condicions de vida de la classe obrera, i sobretot de la dona treballadora: impartia classes de manera desinteressada a les escoles nocturnes per a obrers del Centre Catòlic, estigué implicat en el Patronat Escolar Obrer –la Coma– per a noies obreres, i fou professor i director de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, que en horari nocturn oferia classes per a la formació professional dels joves treballadors. També estigué interessat per la cultura, especialment la història i l'art locals i comarcals: va ser un seguidor i col·laborador de Francesc Carreras i Candi, i fundador i president de l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró, a més de primer Comissari Local d'Excavacions Arqueològiques de Mataró i president de l'Orfeó Mataroní (Tió 1999: 25) (Giménez / Tió 2009: 26-33, 165, 166) (Tió 2010: 28) (Tió 2014: 31).

Ignasi Mayol Pasant (1875-1948), director general de la Caixa del 1910 al 1948 i enginyer industrial. Va transformar una petita Caixa en una moderna entitat financera i va iniciar-hi l'obra social. Va ser el promotor de la Biblioteca Popular (1929) a més de la Casa de la Infància, de les Cases Barates i d'altres iniciatives.
Foto: àlbum família Mayol.

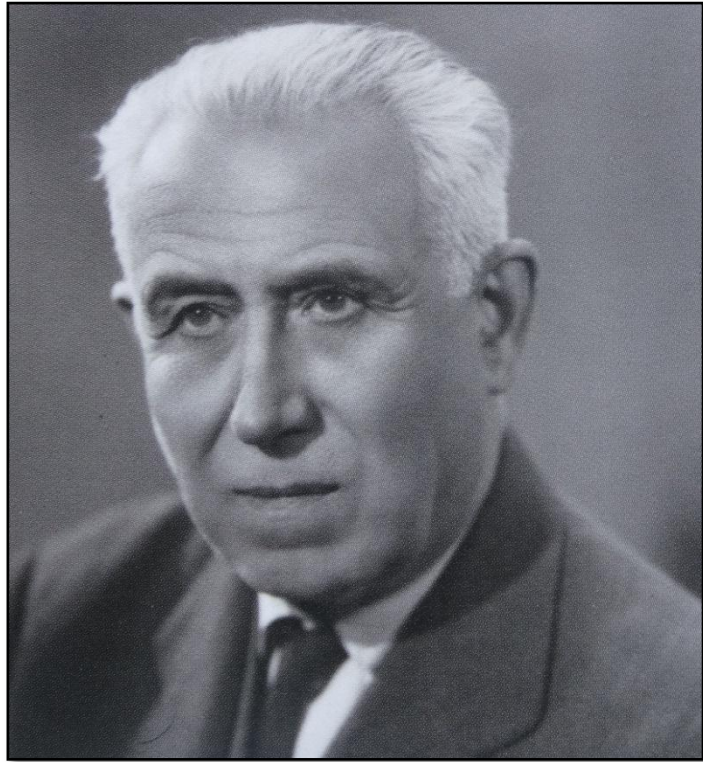
A part del càrrec de director de la Caixa i de l'exercici privat de la professió, Ignasi Mayol va ser enginyer assessor de l'Ajuntament des del 1900 i enginyer municipal des del 1929 fins a la mort.¹⁸ Com a facultatiu municipal –una ocupació que s'allargà quasi mig segle– va intervenir en la construcció i instal·lació de l'Escorxadador i del nou mercat de la plaça de Cuba, entre moltes d'altres obres.

Mayol va formar un bon tàndem amb el seu bon amic del Centre Catòlic Josep Montserrat i Cuadrada (1877-1958),¹⁹ que fou membre de la junta de govern de la Caixa des del 1907 i president del 1932 fins a la seva mort el 1958, amb el parèntesi de la guerra. Tots dos van guiar la funció social de l'entitat d'estalvi, que s'inspirava en la doctrina social de l'Església.

¹⁸ Expedient personal d'Ignasi Mayol conservat a l'Arxiu Comarcal del Maresme (ACM-70-1 Cen-33), que conté la documentació com a professor i director de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis i com a enginyer municipal, així com l'expedient de 1940 de depuració com a funcionari.

¹⁹ Un bon resum biogràfic de Josep Montserrat Cuadrada es troba en la seva necrològica publicada, sense firma de l'autor, al periòdic *Mataró* el 3 de maig de 1958, p. 5. El periòdic *Mataró* de 16 de desembre de 1950, p. 9, resumeix les paraules de Josep Montserrat Cuadrada per evocar Ignasi Mayol Passant en el dia que es va penjar el seu retrat a la Biblioteca Popular, lloc on li sobrevingué l'atac que li va provocar la mort.

Com que dintre del que ells anomenaven «la qüestió social» posaven per davant de tot la situació de la dona treballadora, el primer resultat d'aquesta inquietud va ser la Casa de la Infància, «la Cuna», que es va obrir el primer d'octubre de 1930 a la Muralla de Sant Llorenç.²⁰ Era un centre assistencial amb capacitat per acollir més d'un centenar d'infants, des del naixement fins als cinc anys, mentre les seves mares eren a treballar a la fàbrica. El 1935 la Caixa va adquirir la finca Gaillard d'Argentona,²¹ on establí la Colònia Infantil permanent, que allotjava de manera gratuïta en un entorn saludable nens i nenes de set a onze anys, i donava preferència als infants de salut delicada i de famílies amb pocs recursos.

Josep Montserrat Cuadrada (1877-1958), president de la Caixa del 1932 al 1958, amb el parèntesi de la guerra. Va actuar inspirat per la doctrina social de l'Església: el foment de l'estalvi entre les classes treballadores i el desplegament de l'obra social en favor d'aquestes. Foto extreta del llibre *Premi Iluro. 50 anys d'història*.

LA FUNDACIÓ DE LA BIBLIOTECA POPULAR I LA CASA DE CULTURA

Interessats com estaven els responsables de l'entitat d'estalvi per difondre la cultura entre les classes populars, el 1929, i després de veure que l'Ajuntament no acabava de sortir-se'n per tornar a obrir la biblioteca tancada el 1912 –la que havia estat ubicada a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis– i que la Dictadura de Primo de Rivera frustrés el projecte d'obrir a Mataró una biblioteca popular de la xarxa de la Mancomunitat de Catalunya, la Caixa va decidir obrir-ne una pel seu compte, que va instal·lar al primer pis de la seva seu central, al carrer d'en Palau, 18, de manera provisional fins que s'acabés de construir la projectada Casa de Cultura de la plaça de la Llibertat –la plaça de Santa Anna.²²

²⁰ *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1930*. Mataró, 1931.

²¹ *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1935*. Mataró, 1936.

²² *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1928*. Mataró, 1929. En les memòries dels anys següents van reiterant que la biblioteca del carrer d'en Palau, 18 és la provisional fins que s'acabi de construir la Casa de Cultura a la plaça de Santa Anna, on se situarà definitivament.

La Biblioteca Popular provisional oberta el 1929 al primer pis de la seu central de la Caixa, al carrer d'en Palau, 18. Foto: Albert Mayol. Fons d'imatges de la Fundació Iluro.

Mataró en aquells moments se sentia orgullosa de ser una gran ciutat. Hi corria molt diner: les empreses i negocis havien rebut una for-

ta empenta amb el cicle econòmic expansiu iniciat per la demanda originada amb la Gran Guerra i la neutralitat del país; les indústries s'havien modernitzat amb la generalització de l'energia elèctrica; acabàvem d'estrenar tramvia, la Rambla s'havia convertit en bulevard, els pagesos exportaven patates i feien entrar divises. Érem als temps moderns, els feliços anys vint. Mataró senyorejava (Tió 1997: 23).

Ignasi Mayol, a més de l'home de la idea de la biblioteca i la nova Casa de Cultura, fou l'enginyer de l'edifici, com també de la Casa de la Infància.²³ En va ser l'arquitecte el seu amic Lluís Gallifa, company professional de molts projectes, que tenia el càrrec d'arquitecte municipal.

La construcció de l'immoble va ser més lenta del que s'havia previst, per culpa de la crisi econòmica del 1929 i del trasbals de la República, i no es va poder donar per acabat fins el 1934, un any de grans conflictes polítics i socials. Es volia inaugurar per Tots Sants, l'endemà de la Diada Universal de

La Casa de Cultura amb la Biblioteca Popular a la plaça de la Llibertat –la plaça de Santa Anna–, obra de l'arquitecte Lluís Gallifa i l'enginyer i director general de la Caixa, Ignasi Mayol. Foto: Fons d'imatges de la Fundació Iluro.

²³ Vicenç Borràs «Inauguració del Casal de Cultura de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Mataró», *Diari de Mataró*, 12 de desembre de 1934, p. IV.

Membres de la Junta de Govern de la Caixa amb altres personalitats el dia de la inauguració de la Casa de Cultura. A la primera fila, el més alt, Josep Montserrat, president de la Caixa; a la seva dreta, l'alcalde interí de Mataró, Josep M. Fradera Pujol –l'alcalde Salvador Cruixent havia estat destituït i seguia empresonat pels Fets d'Octubre–; a la dreta de l'alcalde, el comandant del Regiment d'Artilleria, Francisco Álvarez-Buhilla Pérez. A segon terme, a l'esquerra, la bibliotecària Purificació Capell, i a la dreta, l'auxiliar de la biblioteca Maria Lluïsa Mayol Roca. 8 de desembre de 1934. Foto extreta del llibre *125 anys d'història. Caixa Laietana*.

l'Estalvi, però els Fets d'Octubre ho van fer endarrerir fins al desembre, fins al dia de la Puríssima, amb el president de la Generalitat i els consellers empresonats en un vaixell, i l'Ajuntament de Mataró destituït i governat per una comissió gestora –i amb l'alcalde Cruixent i alguns regidors també tancats a la presó.

La nova Casa de Cultura, amb la seva biblioteca amb façana a la plaça de la Llibertat, es convertí en la bandera de l'obra social de la Caixa i símbol de la potència de la institució, potser de forma més representativa que la pròpia seu central del carrer d'en Palau. Era un edifici modern, de planta baixa i quatre pisos, elegant, d'aire art déco, de noble i sòlida presència, construït amb els millors materials i dotat de calefacció i bon mobiliari, que buscava el confort dels qui l'havien de freqüentar.

UNA BIBLIOTECA POPULAR DE GRAN AMBICIÓ A LA CAPITAL DE LA COMARCA

El projecte de llei de divisió territorial de Catalunya, de setembre de 1934, reconeixia Mataró com a capital de la comarca, i els mataronins sentien que la seva ciutat n'era la legítima titular; i per això, al moment d'inaugurar la Casa de Cultura, la Caixa ja expressà obertament que aquell casal havia de ser considerat la Casa de Cultura del Maresme, de tota la comarca. Així es manifestava el 12 de desembre de 1934 a les pàgines del *Diari de Mataró* que informaven de la inauguració de l'establiment.²⁴

²⁴ Que s'havia celebrat el dissabte dia 8 de desembre de 1934.

La nova Biblioteca Popular anava molt més enllà que aquelles senzilles biblioteques populars del segle anterior que, amb pocs llibres i mal escollits, intentaven bonament fomentar la lectura entre la gent de poca lletra.

La biblioteca va ser sempre la nineta dels ulls de la Caixa, que no hi estalvià recursos en cap moment, i arribarà a formar un catàleg que fou, per la seva riquesa, el més important de totes les biblioteques populars de Catalunya,²⁵ i potser d'Espanya. A semblança de les biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya se la dotà, a més, de sala d'actes i galeria d'exposicions, però també s'hi obrí un museu –amb la intenció de suplir el museu municipal, tancat de feia anys.

Eugeni d'Ors, en el seu projecte de biblioteques populars²⁶ volia fer realitat la idea de la «Catalunya-ciutat» de Gabriel Alomar, que fou adoptada pel Noucentisme com un dels seus postulats: que els ciutadans de fora de Barcelona tinguessin els mateixos recursos i les mateixes oportunitats que els de la capital. Les biblioteques havien de fomentar la lectura i ser útils per a la gent instruïda, però també per als estudiants, els erudits i les persones amb inquietuds intel·lectuals de les comarques, per posar al seu abast els mateixos instruments de què disposen els estudiosos del Cap i Casal.²⁷ La biblioteca de la Caixa naixia amb una gran ambició, la d'una ciutat amb empena que comptava amb Caixa d'Estalvis pròpia i que se sentia capital del Maresme, una biblioteca digna de l'ideal de la Catalunya-ciutat.

La biblioteca, que supervisava el senyor Mayol en persona,²⁸ es dotà de personal competent i professional: la bibliotecària Pura Capell i Buscà (1906-2001), formada a l'Escola de Bibliotecàries, i amb l'experiència adquirida a les biblioteques populars de Pineda, de Sallent, de la Caixa d'Estalvis de Sabadell, i que des del 1929 es responsabilitzava de la biblioteca provisional del carrer d'en Palau;²⁹ Maria Lluïsa Mayol Roca (1912-1939), la filla d'Ignasi Mayol, va ser-ne la jove auxiliar;³⁰ i Josep Font i Subirana (1888-1958), el conserge.

²⁵ Segons que es fa constar en el conveni entre la Fundació Iluro i l'Ajuntament, el catàleg de la Biblioteca Popular és de 400.000 documents, aproximadament. La següent biblioteca popular de Catalunya amb el catàleg més ampli és la del Centre de Lectura de Reus que, amb dades de 23 d'agost de 2021, comptava amb 264.336 documents, segons que informava el 3 de setembre de 2021 aquest centre en la seva pàgina web <https://www.centrelectura.cat/cdlweb/finalitza-la-informatitzacio-del-fons-de-la-biblioteca-que-ha-durat-22-anys/>. Segons el Mapa de la Lectura Pública de Catalunya, cap biblioteca pública –aquí no s'hi inclou la Biblioteca de Catalunya– no supera el catàleg de la de Reus ni superava el de la de Mataró.

²⁶ «Projecte d'acord sobre la instal·lació a Catalunya d'un sistema de biblioteques populars», redactat per Eugeni d'Ors i aprovat per la Mancomunitat de Catalunya el 26 de maig de 1915.

²⁷ La fórmula d'Eugeni d'Ors era que les biblioteques populars, a més d'oferir el seu fons, actuessin de sucursals de la Biblioteca de Catalunya per poder facilitar als estudiosos i erudits de fora de Barcelona els llibres especialitzats i científics que els fossin necessaris.

²⁸ M'ho va explicar el senyor Josep M. Guanyabens i Rodon, que la va freqüentar des de petit.

²⁹ Gasetilla del *Pensament Marià* de 12 de novembre de 1929, p. 4.

³⁰ VICENÇ BORRÀS «Inauguració del Casal de Cultura de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Mataró», *Diari de Mataró*, 12 de desembre de 1934, p. IV.

La bibliotecària Purificació Capell Buscà (1906-2001) formada a l'Escola de Bibliotecàries. Foto: àlbum família de Torres Capell.

L'auxiliar de la biblioteca Maria Lluïsa Mayol Roca (1912-1939). Foto: àlbum família Mayol.

LA CASA DE CULTURA DEL MARESME: BIBLIOTECA, ARXIU I MUSEU COMARCAL

Quan s'inaugurà la Casa de Cultura no s'obrí només una biblioteca per Mataró –amb sala de concerts i conferències i galeria d'exposicions–, sinó un establiment que pretenia ser alhora la gran Biblioteca, el Museu i l'Arxiu de la comarca, la Casa de Cultura del Maresme.³¹ I per això la biblioteca no es va limitar a formar un catàleg general i popular, com la majoria, perquè es va voler especialitzar en la bibliografia comarcal: ja des del primer dia es van començar a aplegar totes les obres impreses a la comarca i totes les obres escrites per autors de qualsevol població del Maresme, a més de les que fessin referència a aquesta comarca.

L'Arxiu Comarcal, per la seva banda, havia de recollir tant la documentació pública com privada, antiga i moderna, pergamins i escriptures –molts dels quals acabaven aleshores a cal drapaire–, així com dibuixos i estampes d'interès per a la comarca. El resultat d'aquests dos objectius –biblioteca comarcal i arxiu– es va concretar en la Col·lecció Mataró-Maresme, una col·lecció única, de consulta imprescindible per qualsevol estudiós que hagi de fer un treball sobre Mataró, la seva comarca i la seva història.

³¹ «Una nova institució de cultura. La Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis», *Diari de Mataró*, 12 desembre 1934, p. I-II.

EL MUSEU COMARCAL

Els promotors tenien la idea que la secció més rellevant de la Casa de Cultura, per damunt de la biblioteca, fos el Museu Comarcal que, a més de recollir, col·leccionar i exhibir restes de l'antiguitat i bells objectes d'art que fessin referència a la història de la comarca, havia de ser lloc de trobada d'estudiosos, i d'investigació i recerca històrica, artística i arqueològica.

El museu es va obrir a la primera planta de l'immoble, però la decisió de l'Ajuntament, en la immediata postguerra, d'habilitar per fi el casal renaixentista del Carreró –Can Serra– com a Museu Municipal, va convertir aviat el museu de la Caixa en innecessari; en conseqüència, el 1962 la Caixa va fer donació al Museu Municipal de Mataró de la totalitat dels objectes que havien anat enriquint les

El museu s'instal·là al primer pis de la Casa de Cultura, a la part que donava a la plaça. Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

vitriues del museu de la Casa de Cultura; la part més important la integraven les troballes de l'excavació que havia patrocinat la Caixa a la vil·la romana de can Rafart –el camp de futbol– (1934) i les de can Marchal.

L'entitat d'estalvis havia assumit la missió cultural de formar el Museu Comarcal perquè sabia que, encara que el sosteniment d'un museu era una obligació inherent als deures de tots els municipis, en la pràctica a aquests no els era possible complir-la per diferents motius, sobretot pels migrats recursos de què disposaven els Ajuntaments d'aleshores, que tenien altres obligacions culturals, educatives i

assistencials més peremptòries, que amb prou feines podien atendre.

El president de la Caixa, Jaume Recoder, al mig, fa lliurament al director del Museu Municipal, Alfred Opisso, de les peces del museu que la Caixa tenia instal·lat a la Casa de Cultura. Hi és present el ponent de Cultura de l'Ajuntament, Miquel Tura Jordà. 17 d'octubre de 1962.

Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

LA FUNCIO SUPLETORIA DE LA CAIXA

La Caixa, doncs, se sentí valenta per fer-se càrrec d'unes funcions de responsabilitat municipal, que ni l'Ajuntament de Mataró ni els altres no podien assumir. Es posà com a exemple de la funció supletòria de la Caixa³² el seu compromís de prestar el servei de biblioteca a Mataró, com hem vist, després que l'Ajuntament hagués tancat la seva i deixés els llibres abandonats en un casolot del Carreró des del 1913.

El segon exemple de funció supletòria fou el Museu Municipal: l'Ajuntament l'havia obert el 1894, al mateix moment que la biblioteca municipal, al primer pis de l'Escola d'Arts i Oficis, però el material reunit estigué tancat molts anys en una sala i gairebé ignorat de tots els mataronins.³³ Abans de la mort del seu conservador, Josep Vinardell, moltes peces del seu fons ja havien començat a anar a fer companyia als llibres de la biblioteca en aquella casa del Carreró inaccessible al públic, a fi de cedir espai a les aules de l'Escola. (Tió 2016a: 28, 29 i notes 90 a 94).

Les tres cases del Carreró, 17, 19 i 21, can Serra, varen ser llogades a partir de 1912 i després comprades per l'Ajuntament per dipositar-hi els llibres de la Biblioteca Popular i Pública i les peces del Museu Municipal que feien nosa a l'Escola d'Arts i Oficis. Com que no hi havia mai pressupost per rehabilitar la casa per convertir-la en museu i biblioteca, els llibres es varen cedir a la Biblioteca Popular que havia fundat la Caixa el 1929. Foto: Josep Salvany, 1926. Fons Salvany, Biblioteca de Catalunya.

La casa del Carreró, formada per finques independents –els números 17, 19 i 21 del carrer–, se la va quedar en lloguer l'Ajuntament a finals de 1912,³⁴ i més tard la va anar adquirint en llargs terminis als diferents propietaris, amb la pretensió d'establir-hi el museu, la biblioteca i, més tard, també l'escola de música. I aviat se la començà a anomenar «Casa Museu» encara que no ho fos.

Tot i que era una casa senyorial renaixentista del segle XVI, les dificultats econòmiques i la diversitat de criteris imperants a l'Ajuntament varen fer que l'habilitació d'aquell casal s'anés endarrerint i descuidant, que l'edifici s'anés malmetent, i que al cap de vint anys encara fos un trist magatzem de relíquies històriques i llibres tractats com a andròmines que convivia en aquella casa amb altres inquilins i

³² «Una nova institució de cultura. La Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis», *Diari de Mataró*, 12 de desembre de 1934, p. I.

³³ MARIÀ RIBAS I BERTRAN, «Notes de la història del Museu de Mataró», *Mvsev*, 1948, p. 91.

³⁴ Vegis nota 7.

usos municipals. L'Ajuntament fins i tot l'havia cedit per a habitatge al guàrdia civil gallec Saturnino Fernández. Aquí hi va néixer Néstor Luján Fernández el 1922,³⁵ fill d'un suboficial del regiment d'Artilleria que s'havia casat amb Teresa Fernández,³⁶ telefonista, una filla del guàrdia civil ja retirat.³⁷

L'abril de 1923, en notificar la Mancomunitat de Catalunya que havia decidit obrir una biblioteca popular a Mataró, el consistori, que hi havia d'aportar l'immoble, es va haver d'afanyar a fer les gestions per treure tota la família Fernández i la fàbrica de xocolata que ocupaven aquestes cases.³⁸ Però el trasbals va ser en va, perquè al setembre d'aquell any el cop d'estat de Primo de Rivera va frustrar tots els projectes, i no es van poder obrir ni el museu ni la biblioteca.

La Caixa, amb l'obertura de la biblioteca provisional del 1929 i la inauguració el 1934 de la Casa de Cultura, amb una magnífica biblioteca, un museu i la galeria d'exposicions i sala d'actes, suplia l'Ajuntament en les seves carències –és el que s'ha anomenat «la funció supletòria de les caixes»–, però en realitat estava iniciant una sòlida obra cultural en favor de la ciutat, amb personalitat pròpia, que s'havia de perpetuar en el temps.

LA CASA DE CULTURA DE LA CAIXA, LA PRIMERA INSTITUCIÓ CULTURAL DE LA CIUTAT

A Mataró, el 1934, hi havia obertes al públic altres biblioteques: la de la societat Iris –a l'actual Casal Aliança del carrer de Bonaire, aleshores carrer de Melcior de Palau–, la de la societat Ateneu Popular, al mateix carrer, i la de la societat Moderna Fraternitat, al carrer del beat Oriol cantonada amb el carrer de Cuba, a més d'alguna altra a la disposició exclusiva dels seus socis. Aquestes biblioteques donaven un servei però no tenien la capacitat de la de la Caixa, d'una envergadura i uns propòsits proporcionals als recursos i a les ambicions de l'entitat.

Quan la Biblioteca Popular provisional del carrer d'en Palau es traslladà a la Casa de Cultura de la plaça de la Llibertat –la plaça de Santa Anna– comptava amb 8.000 obres pròpies i les 2.000 procedents de la biblioteca municipal, i amb la subscripció a més de cinquanta revistes de totes les especialitats i disciplines, nacionals i estrangeres.³⁹

³⁵ Neix el primer de març de 1922, al carrer d'Enrique Granados (el Carreró), 19 i és batejat a la parròquia de Sant Josep el 12 de març de 1922.

³⁶ Matrimoni celebrat a l'església de Santa Maria de Mataró el 9 d'abril de 1921 entre Felipe Luján Grancha, viudo i suboficial, de 29 anys, natural de Bunyol (València) i Ignacia (Teresa) Fernández Sánchez, soltera, de 25 anys, natural d'Ordal, del municipi de Subirats.

³⁷ Padró general de Mataró de 1915 corresponent al Carreró, 17. Padró general de Mataró de 1920, corresponent al carrer d'Enrique Granados, 17 –quan el Carreró ja havia canviat de nom.

³⁸ Acord de l'Ajuntament de Mataró de 18 d'abril de 1923.

³⁹ «Una nova institució de cultura. La Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis», *Diari de Mataró*, 12 de desembre de 1934, p. I.

La sala de lectura de la Biblioteca Popular als primers anys seixanta. A primer terme, la secció de diaris i revistes; a banda i banda, els fitxers; al fons, la tribuna de les bibliotecàries.
Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

La biblioteca va quedar instal·lada a la planta baixa, en una única estança àmplia voltada de prestatges de llibres; tocant a l'en-

trada hi havia la secció de diaris i revistes i els fitxers del catàleg; i, al fons, la tribuna de les bibliotecàries des d'on, sense moure's de l'escriptori, es podia controlar íntegrament la sala de lectura.

El primer pis es destinà a galeria d'exposicions, en forma de balconada, que rebia la llum natural d'una gran claraboia que feia arribar la claror també a baix, a la biblioteca; a les sales del primer pis que miraven a la plaça s'hi instal·là el museu.

La tribuna amb l'espai de treball de les bibliotecàries, el 1934. Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

La Fira Comercial de 1934 va ser un exponent de la puixança econòmica, mercantil i industrial de Mataró.⁴⁰ Es nomenà president d'honor del patronat de la Fira el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, que va ser convidat a clausurar-la.⁴¹ En el recorregut que va fer-hi, va visitar el Pavelló de la Ciutat, que s'havia instal·lat a la Casa de Cultura, encara no acabada del tot, on pogué admirar una àmplia exposició sobre la història de Mataró i la comarca,⁴² il·lustrada amb maquetes, objectes, escultures, fotografies, plànols, gràfics i dibuixos, realitzada Marc Zaragoza, Miquel

⁴⁰ Àngel Marsá, el cronista de *La Vanguardia*, va escriure: "No parece una Feria Comercial de una ciudad de treinta mil habitantes. Su categoría corresponde a un núcleo urbano de censo más crecido. Ello atestigua la enorme vitalidad de Mataró y su comarca". «Mataró y su 'II Fira Comercial'» *La Vanguardia*, 22 de maig de 1934, p. 23.

⁴¹ «La clausura de la II Fira Comercial de Mataró i el Maresme», *Diari de Mataró*, 28 de maig de 1934, p. 1.

⁴² «Catàleg del pavelló de la ciutat», *Diari de Mataró*, 19 de maig de 1934, p. 15.

Brullet, i els entusiastes elements de l'Agrupació Científico-Excursionista, encapçalats per Marià Ribas i Fèlix Clariana.⁴³

La Comissió encarregada del Pavelló de la Ciutat, la formaven Ignasi Mayol, Lluís Gallifa, Rafael Estrany, Marià Ribas i l'Agrupació Científico-Excursionista.⁴⁴ En els dies que l'exposició va estar oberta es distribuï un llibre, que s'encarregà per a l'ocasió a Marià Ribas, *Origen i fets històrics de Mataró*, que va despertar molt d'interès entre els mataronins i, fins i tot, va generar vocacions d'historiador en algun nen, com reconegueren, ja de grans, Joaquim Llovet⁴⁵ i Jaume Lladó.⁴⁶

Aquesta exposició va ser molt reveladora per als organitzadors, que els va fer adonar de les possibilitats que oferia la Casa de Cultura per acollir el Museu de Mataró,⁴⁷ aleshores abandonat.⁴⁸

Una gran claraboia il·luminava la galeria d'exposicions del primer pis i també a baix, a la biblioteca. A la foto, l'espai de terra, primitivament obert, es va cobrir amb rajol de vidre per guanyar espai per a la sala d'exposicions i permetre seguir donant llum natural a la biblioteca.

Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

La Casa de Cultura de la Caixa, que aviat tothom deixà d'anomenar-la així per dir-ne genèricament «la Biblioteca Popular» o, simplement, «la Biblioteca», no va ser tan sols un equipament cultural sinó que amb el temps es convertí en una autèntica institució on, a més d'un lloc on es podien consultar i prestar llibres, fou durant llargues dècades el principal centre d'irradiació de la cultura a la ciutat –potser avui en dirien un «espai comunitari de creació de coneixement»: s'hi organitzaven conferències d'alt nivell, concerts de música culta i recitals amb orquestres de cambra i solistes nacionals i internacionals, selectes exposicions, la Caixa hi celebrava les seves compareixences

⁴³ Josep M. Plans, «El Pavelló de la Ciutat», *Diari de Mataró*, 26 de maig de 1934, p. I.

⁴⁴ *La Vanguardia*, 25 d'abril de 1934, p. 19.

⁴⁵ M'ho va explicar ell mateix.

⁴⁶ Jaume Lladó Font, *Dues viles i una ciutat, Tot fent memòria*. Mataró: Centre d'Estudis d'Arqueologia i Història de Mataró, 2017, p. 96.

⁴⁷ «Una nova institució de cultura. La Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis», *Diari de Mataró*, 12 de desembre de 1934, p. I.

⁴⁸ Fèlix Clariana en seguia sent el conservador, encara que el Museu s'havia tancat i els objectes de la seva col·lecció es mantenien emmagatzemats a Can Serra, al Carreró.

La sala de lectura de la Biblioteca Popular era transformada sovint en una acollidora i confortable sala d'actes. Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

públiques, hi hagué obert el museu arqueològic, i sobretot, entorn als llibres es formà un punt de trobada d'artistes, persones inquietes i estudiosos que eren animats per un administrador –Claudi Mayol– que els estimulava a preparar exposicions, a organitzar conferències, debats i concerts o a elaborar estudis històrics, a completar-los i a presentar-los al premi que la Caixa començà a convocar anualment des del 1959; el veredict del jurat del Premi Iluro es proclamava solemnement en la mateixa sala de lectura de la biblioteca, que era transformada per unes hores en una acollidora sala d'actes (Giménez / Tió 2009: 169).

El mestre Enric Torra estrena la suite *Mallorca* a la sala d'exposicions del primer pis. 24 de maig de 1963. Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

Jordi Arenas dirigeix l'Orfeó Mataroní en la interpretació del *Miserere* de mossèn Manuel Blanch a la sala d'exposicions del primer pis el 24 de maig de 1963.
Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

Envoltats pels llibres de la Biblioteca Popular, Domènec Montserrat, president de la Caixa, lliura el Premi Iluro a Joaquim Llovet, seguits per la mirada d'Albert Mayol.
Foto: Fons d'Imatges de la Fundació Iluro.

ALGUNES PERSONES DE LA BIBLIOTECA

Molts mataronins recorden amb agraïment la gran volada que va donar Claudi Mayol i Roca (1918-1999) a la biblioteca quan l'orientà cap als estudiants:⁴⁹ va crear sales de lectura i de treball per a ells, va ampliar horaris, i els adquiria tota la bibliografia que fos necessària per als estudis de qualsevol carrera. Va convertir la biblioteca en un paradís per als universitaris amb ganes d'anar més enllà del que diuen els llibres de text. Amb la Mercè Bosch i Pou va formar una secció infantil, dinàmica, moderna i de qualitat, que era atesa per una bibliotecària específica, en un entorn, mobiliari i ambientació adequats per a les criatures, i hi organitzaven activitats, taules rodones i grups de treball sobre literatura infantil.⁵⁰

«Taio» Mayol, que havia heretat les inquietuds culturals del seu pare, estava sempre al corrent de les novetats bibliogràfiques i s'afanyava a incorporar-les a la biblioteca. Va ser el secretari i el gran animador del Premi Iluro, i l'entusiasta encarregat de la programació de la sala d'exposicions, que obrí a totes les tendències, sempre que fossin de qualitat, on donà l'oportunitat de fer-se conèixer molts artistes d'aquí i de fora. Va conduir l'organització del Concurs de Pintura Ràpida, que

Claudi Mayol Roca (1918-1999), l'administrador de la Biblioteca Popular i dinamitzador dels actes, concerts, conferències i exposicions, va gestionar l'ampliació i reforma del 1975, quan la sala d'exposicions es va traslladar a la planta baixa, i la biblioteca, al primer pis, i es va ampliar a altres plantes de l'edifici, amb Secció Infantil i sales de reunió i estudi per a estudiants. Va donar gran impuls a la Col·lecció Mataró-Maresme i al Premi Iluro.
Foto: detall extret del llibre *Premi Iluro. 50 anys d'història*.

⁴⁹ Manuel Cuyàs «Claudi Mayol i Roca. Exdirector de la Biblioteca Popular de la Caixa Laietana de Mataró», *El Punt*, 17 de juliol de 1999.

⁵⁰ M'ho ha recordat ella mateixa.

aviat es popularitzà i adquirí tant de prestigi que feia venir a Mataró, per la Fira, tant a aficionats com a artistes de renom, atrets per la reputació del concurs i la generosa dotació dels premis.

Mayol, amb la col·laboració de la bibliotecària Pilar Cuadrada i Gallifa (1914-2005) –l'amabilitat en persona–, va donar una forta empenta a la Col·lecció Mataró-Maresme, una tasca que varen prosseguir amb tenacitat i constància Josep Varela i Maria Mayol; Varela va ser, a més, l'home que va convertir la proclamació del veredict del Premi Iluro en el protocol·lari acte acadèmic que avui coneixem (Giménez / Tió 2009: 181); Mercè Bosch, que arribà a directora de l'Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació, avui Facultat d'Informació i Mitjans Audiovisuals, s'inicià en aquesta biblioteca quan tan sols comptava quinze anys, al costat de Claudi Mayol i de Pilar Cuadrada; la més jove, Carme Espriu –la directora acomiadada per la Fundació Iluro–, va impulsar la gestió informàtica de la biblioteca, va comandar el seu trasllat de la plaça de Santa Anna i l'organitzà en les noves instal·lacions del carrer d'en Pujol el 2002, les que ara han tancat.

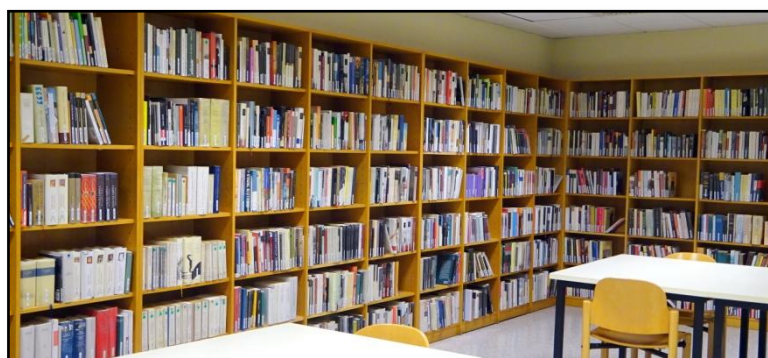
ELS AJUNTAMENTS RECUPEREN LES FUNCIONS QUE SUPLETÒRIAMENT HAVIEN FET LES CAIXES

Durant anys el pressupost de l'obra social de la Caixa va ser molt superior que el migrat pressupost de cultura de l'Ajuntament. Això explica que les caixes tinguessin aquella funció supletòria, de la qual en resultaven particularment beneficiades les poblacions amb caixa d'estalvis pròpia, com Mataró.

Amb la prosperitat econòmica, i sobretot des de la Transició política, es van anar incrementant els recursos dels Ajuntaments fins a uns volums impensables, que els van permetre guanyar autonomia, capacitat d'actuació i assumir el sosteniment de serveis que fins llavors havien prestat les entitats d'estalvis.

En conseqüència, aquestes varen començar a traspasar-los escoles, biblioteques, serveis sanitaris i assistencials i altres obres que havien tingut al seu càrrec, per bé que moltes caixes varen retenir aquelles que sentien més com a pròpies o que, pel seu caràcter simbòlic, consideraven que formaven part de la seva identitat, com era el cas de la Biblioteca Popular de la Caixa de Mataró.

Un racó de la Biblioteca Popular al carrer d'en Pujol, on s'hi va traslladar el 2002; posteriorment s'hi va afegir el Centre Multimèdia i més espais de lectura al carrer d'en Palau i a altres plantes del carrer d'en Pujol, a més del gran dipòsit de llibres al tercer soterrani.
Foto: Pere Tió.

LA FUNDACIÓ ILURO DESMANTELLA LA BIBLIOTECA POPULAR

Avui la quasi totalitat de les caixes d'estalvis s'han transformat en fundacions bancàries o fundacions privades especials que tenen la finalitat, aquestes darrereres, de gestionar el patrimoni que va quedar a la caixa i donar continuïtat a la seva obra social. Al cap de deu anys de la transformació, la realitat demostra que unes fundacions han estat més efectives que altres a l'hora de portar a cap la seva comesa.

La Caixa d'Estalvis Laietana va ser transformada en fundació privada especial amb efectes de 27 de novembre de 2012; el patronat es va constituir el 19 d'abril de 2013 per gestionar la fundació,⁵¹ que va prendre el nom de «Fundació Iluro, fundació privada especial».⁵²

Els responsables de la Fundació Iluro han evidenciat en aquest temps més afició per les activitats esportives, ludicoculturals o de foment del voluntariat que capacitat per gestionar l'economia d'una fundació, o per desenvolupar les finalitats de l'obra social que havia tingut la Caixa: la cultural, l'assistencial i la col·laboració amb altres entitats. Així, hem vist com, per exemple, la Fundació Iluro ha absorbit la Fundació Laru, l'antiga Penya Laru, una entitat esportiva i recreativa,⁵³ i en canvi, ha tancat la Biblioteca Popular, tot i que aquesta havia estat la primera institució cultural de Mataró i l'obra social senyera de la Caixa.

Possiblement que a la fundació s'han vist empesos a prendre aquesta decisió per no saber, o no poder, obtenir prou rendiments dels actius que varen rebre. Amb deu anys no han pogut, o sabut, llogar ni un sol metre quadrat del gran i cèntric edifici d'oficines del carrer d'en Palau i el carrer d'en Pujol, el més important actiu que tenen per obtenir recursos. També és molt escassa la rendibilitat que han sabut treure de l'edifici de la plaça de Santa Anna. És lògic, doncs, que hagin hagut de desprendre's de la biblioteca, l'obra cultural que els comportava més càrrega econòmica i dificultat de gestió.

Amb la finalitat de treure's la Biblioteca Popular, la Fundació Iluro va iniciar unes converses, que es van allargar vuit anys,⁵⁴ amb l'Ajuntament de Mataró i la Gerència de Serveis de Biblioteques de la Diputació de Barcelona. Al final del procés, el Ple Municipal ordinari de Mataró de 3 de febrer de 2022 va acordar l'aprovació definitiva de l'erròniament anomenat «Conveni de col·laboració per a la incorporació de la Biblioteca Popular de la Fundació Iluro a la Xarxa de Biblioteques municipals de Mataró» que es va firmar, i va entrar en vigor, el 24 de febrer de 2022.

Tal com hem explicat al principi, com que l'Ajuntament no va acceptar la biblioteca, no l'ha pogut incorporar a la seva xarxa; i la Fundació Iluro, com que tampoc no

⁵¹ El patronat vigent el 2022 es detalla a l'Annex II.

⁵² El 2014 es van fusionar la Fundació Iluro i la Fundació Caixa Laietana, que era la titular i gestionava les principals obres socials de la Caixa, entre aquestes, la biblioteca.

⁵³ Amb efectes de 30 de juny de 2019.

⁵⁴ Des del 2014.

l'ha volgut conservar, l'ha tancat i desmantellat aprofitant el moment que l'Ajuntament n'obria una de nova, molt més petita, en un local que li cedeix la fundació.⁵⁵

Podem fàcilment interpretar que la cessió gratuïta del local a l'Ajuntament és el preu que paga la Fundació Iluro per poder tancar subreptíciament la Biblioteca Popular sense generar gaire escàndol. L'Ajuntament ha tingut l'habilitat d'aprofitar l'ocasió –les ganades de la Fundació Iluro de desprendre's de la biblioteca– per estalviar-se la compra d'uns locals, però no ha tingut la sensibilitat ni la capacitat d'entendre el valor d'aquesta gran institució cultural que ara, per culpa de tots dos, Mataró acaba de perdre.

El fons general de la Biblioteca Popular de la Fundació Iluro no s'ha integrat a la nova biblioteca de l'Ajuntament. Què se'n farà? Foto: Pere Tió.

QUÈ EN FAREM DELS LLIBRES DE LA BIBLIOTECA POPULAR?

El conveni havia estat aprovat inicialment pel Ple del 2 de desembre de 2021 amb el vot unànim de tots els grups municipals. Com que hi vaig veure molts errors, incongruències, indefinicions i inconvenients, hi vaig presentar diverses al·legacions.⁵⁶ El més preocupant era que no quedava clar què es traspassava de la col·lecció, que és, de fet, el punt fonamental en el traspàs d'una biblioteca. Vaig demanar, doncs, que s'aclarís la destinació del fons de la biblioteca, el futur dels 400.000 llibres i documents, segons el conveni, que l'havien convertit en la primera biblioteca popular d'Espanya per la magnitud del catàleg.

⁵⁵ La nova biblioteca municipal va ser inaugurada oficialment el dissabte 9 de juliol de 2022.

⁵⁶ Les presento al registre d'entrada de l'Ajuntament el 24 de gener de 2022.

Com a resultat d'aquesta al·legació es va modificar l'acord cinquè del conveni⁵⁷ – que annexo al final– i s'hi va especificar que els fons especials, que inclouen la Col·lecció Mataró-Maresme, no es traspassarien a la nova biblioteca de l'Ajuntament i que quedarien sota la titularitat, gestió i custòdia de la Fundació Iluro. De moment, estan dipositats en uns soterranis de l'Ateneu del carrer de Bonaire i es poden consultar limitadament, amb una prèvia sol·licitud escrita del document que es vulgui veure.⁵⁸

Pel que fa al fons general, es va precisar que «L'Ajuntament assumirà la titularitat, gestió i manteniment de la part de fons general de la Fundació Iluro que respongui als criteris de selecció recollits a la Política de desenvolupament de la Col·lecció de la Gerència del Servei (*sic*) de Biblioteques de la Diputació de Barcelona i a la Política de col·lecció de la xarxa de les Biblioteques de Mataró».

Així, doncs, es va pactar que només una «part» del fons general de la biblioteca de la Fundació Iluro passaria a la nova biblioteca de l'Ajuntament, aquella part que respongués als criteris de selecció que s'ajustessin a uns «principis bàsics», entre els quals «l'adequació de la col·lecció de les biblioteques de proximitat al seu entorn més immediat». Aquest redactat ens va fer malpensar.

I no anàvem errats: un cop es van aplicar els criteris i principis a la selecció, només es van salvar uns 2.000 llibres, del naufragi, una part insignificant i ridícula d'aquell gran catàleg. El que ens temíem.

Una imatge de la sala general de la Biblioteca Popular de la Fundació Iluro al carrer d'en Pujol de Mataró, amb llibres que han quedat abandonats pel desmantellament de la biblioteca. Als soterranis de l'edifici hi ha dipositats centenars de milers de llibres en la mateixa situació. Foto: Pere Tió.

⁵⁷ Per acord del Ple Municipal de 3 de febrer de 2022.

⁵⁸ La sol·licitud s'ha d'enviar a l'adreça electrònica fonsespecials@fundacioiluro.cat.

I ara, doncs, ¿què en farem dels centenars de milers de llibres i documents que no han estat seleccionats, que és pràcticament tota la biblioteca? Òbviament que hi ha llibres obsolets, inútils i repetits, com a totes les biblioteques, que cal esporgar; però rebutjarem tots els llibres i papers que no són vells, caducs, ni passats de moda, tots aquells que són nous, útils, i de valor? Els llençarem? Els regalarem? Els cremarem al foc de Sant Joan?

¿Què dirien, si aixequessin el cap, els fundadors de la Casa de Cultura del 1934, que estaven convençuts que la Biblioteca Popular i els seus llibres havien de perdurar per sempre més? ¿Què dirien els que van manifestar això el dia que la van inaugurar?: «L'obra cultural que avui oferim al poble de Mataró té tots els caràcters de permanència i prosperitat [...], i passarem nosaltres, desapareixerà o es transformarà la Caixa, però la Casa de Cultura amb el seu edifici, els llibres i les col·leccions que tingui, estaran sempre regides per qui sigui, al servei de la ciutat».⁵⁹

MOR LA HISTÒRICA BIBLIOTECA POPULAR, UNA INSTITUCIÓ, I NEIX UNA «BIBLIOTECA LOCAL DE PROXIMITAT»

De conformitat amb el Mapa de la Lectura Pública de Catalunya, a la nova biblioteca li correspon tenir un fons de 59.349 documents. Com que no s'ha volgut aprofitar quasi res de la vella, el catàleg s'haurà de formar comprant llibres nous, amb cessions de la xarxa o amb donacions. De moment, ha començat amb 10.300 llibres,⁶⁰ com la Biblioteca Popular de 1934.

La nova Biblioteca Popular té la consideració de «biblioteca de proximitat». Una «biblioteca de proximitat» és una biblioteca local complementària de la «biblioteca central comarcal»⁶¹ que, en el cas de Mataró, com hem dit, és la Biblioteca Pública Pompeu Fabra. A part de complementar la central, la de proximitat contribueix a descentralitzar el servei de lectura pública.

La nova Biblioteca Popular de l'Ajuntament, doncs, ja no té aquella ambició de ser la gran biblioteca de la comarca –ni tan sols de Mataró–, sinó que es conforma a adequar la seva col·lecció al seu «entorn més immediat», a complir els mínims que li mana la llei, i prou.

Una «biblioteca de proximitat» no necessita pas tenir 400.000 documents, ni molt menys, però ¿la Biblioteca Popular era una simple «biblioteca de proximitat» o era alguna cosa més?

⁵⁹ «Una nova institució de cultura. La Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis», *Diari de Mataró*, 12 de desembre de 1934, p. I.

⁶⁰ Segons el comunicat de premsa del servei de Biblioteques Públiques de Catalunya de la Generalitat de Catalunya de 7 de juliol de 2022: <https://biblioteques.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/bibliotecamataro>.

⁶¹ Apartat 5.3 del Mapa de la Lectura Pública de Catalunya.

La Biblioteca Popular va ser el paradís per als estudiants que volien anar més enllà del que diuen els llibres de text, i podia haver estat la base de la biblioteca general d'una ciutat universitària. Imatge d'una sala de lectura de la biblioteca a la plaça de Santa Anna (1988). Foto extreta del llibre *125 anys d'història. Caixa Laietana*.

Amb un catàleg molt ben seleccionat i actualitzat, que responia sempre a les inquietuds del moment, la Biblioteca Popular de la Caixa proporcionava, en una comarca de Catalunya, un fons documental molt superior del que tenen la majoria de biblioteques de les capitals de província. Pel volum i la qualitat dels seus fons, després de fer-se-li les addicions i les esporgades que haguessin estat necessàries, podia haver estat la base per formar la completa biblioteca general d'una ciutat universitària.

La Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis ha estat durant molts anys el més important establiment cultural de Mataró, i s'havia aproximat més a allò que desitjava Eugeni d'Ors que a aquelles biblioteques populars que sols es limitaven a posar la lectura a l'abast de la població.

És sorprenent que el món cultural mataroní, que suposem que existeix, no hagi expressat cap lament ni vessat cap llàgrima per la pèrdua d'aquesta gran biblioteca. Aquest mutisme és comprensible en les entitats patrones de la Fundació Iluro –que es relacionen a l'Annex II–, però no ho és tant en d'altres que potser haurien d'haver dit alguna cosa.

En aquesta ciutat ens acaben de canviar la més gran biblioteca popular del país per una petita biblioteca local de proximitat –aquella que l'Ajuntament ha de tenir per obligació de la llei–, que no discutirem pas que no sigui la més adequada per al nivell d'exigència cultural del Mataró d'avui.

Mataró, 9 de juliol de 2022.

ANNEX I

Acord cinquè del «Conveni de col·laboració per a la incorporació de la Biblioteca Popular de la Fundació Iluro a la xarxa de biblioteques municipals de Mataró» firmat entre l'Ajuntament de Mataró i la Fundació Iluro el 24 de febrer de 2022:

«Fons documental Biblioteca Popular.-

La col·lecció de la Biblioteca Popular és aproximadament de 400.000 documents.

L'Ajuntament assumirà la titularitat, gestió i manteniment de la part de fons general de la Fundació Iluro que respongui als criteris de selecció recollits a la Política de desenvolupament de la Col·lecció de la Gerència del Servei (*sic*) de Biblioteques de la Diputació de Barcelona i a la Política de col·lecció de la xarxa de les Biblioteques de Mataró, que tenen com a principis bàsics:

- El concepte de col·lecció única distribuïda en diversos punts de servei i accessible des de qualsevol d'aquests equipaments.

- La distribució del fons de forma suficient, equilibrada i completa entre els diversos punts de servei de la xarxa segons tipologia bibliotecària i les seves funcions dins de la xarxa urbana.

- Diferenciar el fons dels diversos elements de la xarxa urbana de manera que es complementin.

- L'adequació de la col·lecció de les biblioteques de proximitat al seu entorn més immediat.

- Relativitzar la importància dels aspectes quantitius de les col·leccions en favor de la seva accessibilitat, qualitat, actualitat i pertinença.

Els Fons Especials de la Fundació Iluro que es componen [*sic*] de diverses col·leccions: el Fons d'Antiquària (segles XVI-XVII), el Fons bibliogràfic del segle XIX, la Col·lecció Mataró i El Maresme [*sic*], el Fons Mossèn Jaume Brufau, el Fons d'Imatges i el Fons d'Art continuaran sota la titularitat, custòdia i gestió de la Fundació Iluro, que seguirà vetllant pel manteniment i la millora dels fons, segons els criteris documentals que pertoquin i assessorada per experts».

ANNEX II

Patrons de la Fundació Iluro el 2022:

- Ajuntament de Mataró.
- Òmnium Cultural Maresme.
- Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró.
- Associació Sant Lluç per l'Art.
- Foment Mataroní.
- Centre Catòlic.
- Una persona física de reconegut prestigi que ha estat designada pels altres patrons.

BIBLIOGRAFIA

COMAS (1953-1954): Juan Comas Pujol, «Un hombre como símbolo. Texto del discurso pronunciado por D. Juan Comas Pujol en el solemne acto de colocación del retrato de D. José García Oliver fundador de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró en la Galería de Hijos Ilustres de la Ciudad, efectuada el día 25 de julio de 1953», dins *Conferencias*. Mataró: Casa de Cultura de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró. p. 1-12.

COSTA (1984): Francesc Costa, *Josep Garcia Oliver. Una vida, una ciutat*. Mataró: Ajuntament de Mataró.

ENRICH (1983, abril): Francesc Enrich i Regàs, «Josep Garcia i Oliver, destacat promotor de cultura a Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 16, p. 26-34.

GARCIA OLIVER (1867): Josep Garcia Oliver, *Memoria Anual del Ateneu Mataronés, leída en sesión pública del día 17 febrero de 1867, por su secretario perpetuo Don José García Oliver*. Mataró: Ateneu Mataronès, Imprenta de José Abadal.

GIMÉNEZ/ TIÓ (2009): Joan Giménez Blasco / Pere Tió Casas, «Els antecedents del Premi Iluro», p. 5-46, i «Cinquanta anys reconstruint vint segles d'història», p. 161-184, dins *Premi Iluro. 50 anys d'història*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

GURRERA (2010): Montserrat Gurrera i Lluch, «Les primeres accions per fomentar la lectura en adults a l'Ateneu Mataronès (1854-1869)», *XXVI Sessió d'estudis mataronins*. Mataró: MASMM, p. 145-158.

LLOVET (1986): Joaquim Llovet, *Josep Garcia i Oliver i la Caixa d'Estalvis de Mataró*. Mataró: Associació «Amics d'en Josep Garcia i Oliver».

LLOVET (2000): Joaquim Llovet, *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa Laietana.

PICATOSTE (1870): Felipe Picatoste, *Memoria sobre las bibliotecas populares presentada al Excmo. Sr. Don José Echegaray, Ministro de Fomento, por Don Felipe Picatoste, Jefe del Negociado primero de Instrucción pública*. Madrid: Imprenta Nacional.

PONS (1988): Emili Pons, *125 anys d'història. Caixa Laietana. Mataró 1863-1988*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

SOLÁ (1953-54): Luis Solá Escofet, «Un mataronés benemérito. Don Ignacio Mayol Pasant (1875-1948). Notas biográficas por Don Luis Solá Escofet, Sub-Director de la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Cataluña y Baleares en el quinto aniversario de su fallecimiento. 7 de diciembre de 1953», dins *Conferencias*. Casa de Cultura de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró, p. 29-36.

TIÓ (1997): Pere Tió i Casas, «Enric Torra i Pòrtulas. Uns apunts biogràfics», dins *Enric Torra i Pòrtulas. Un músic per a una ciutat*. Mataró: Centre Atlètic Laietània, p 11-46.

- (1999): Pere Tió i Casas, «Cent anys de l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 64, p. 24-37.
- (2010): Pere Tió i Casas, «Francesc Carreras i Candi i els orígens de l'Agrupació», *Cingles. Agrupació Científico-Excursionista de Mataró. Butlletí Informatiu*, 97, p. 26-29.
- (2014): Pere Tió i Casas, «Albert Mayol i Roca. 1916-2014», *Cingles. Agrupació Científico-Excursionista de Mataró. Butlletí Informatiu*, 111, p. 31.
- (2016a): Pere Tió i Casas, «Josep Vinardell i Rovira (Mataró, 1851-1918)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 114, p. 20-38.
- (2016b): Pere Tió i Casas, «La plaça dels Ninots», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 115, p. 29-42.